

Magyar Sion

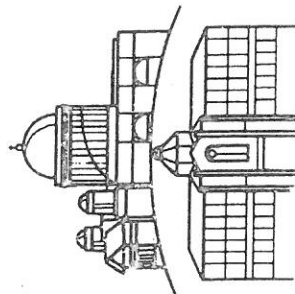
... ÚJ FOLYAM X. (LII.)
2016/1

EGYHÁZI TUDOMÁNYOS FOLYÓIRAT

„Inter persecutiones mundi et consolationes Dei
Peregrinando procurrit ecclesia.”
(Szent Ágoston, De civitate Dei I. 18,51)

MAGYAR SION

ÚJ FOLYAM

X. (LII.) ÉVFOLYAM
1. szám

*** ESZTERGOM – BUDAPEST ***
2016

FŐVÉDNÖK

Erdő Péter bíboros, prímás, érsek

FELELŐS SZERKESZTŐ

Székelly János püspök, az Esztergomi Hittudományi Főiskola rektora

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI

Kiss-Rigó László szeged-csanádi megyéspüspök

Ladocsi Gáspár ny. püspök

Beke Margit, az Esztergom-Budapesti Főegyházmegye Egyháztörténeti Bizottságának elnöke

Czékli Béla, a Főszékesegyházi Könyvtár ny. igazgatója

Gaál Endre, az Esztergomi Hittudományi Főiskola tanára

Jozef Hal'ko püspök, a Komenský Egyetem (Univerzita Komenského) docense

Hegedűs András, a Primási Levéltár igazgatója

Herdics György apát, a Remény főszerkesztője

Káfer István, a Gál Ferenc Hittudományi Főiskola Hungarozslovakológiai Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa

Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa

Kutatócsoportjának vezetője, a Szent Adalbert Közép- és Kelet-Európa

Kontsek Ildikó, a Keresztény Múzeum igazgatója

Németh László, a Szent István Ház igazgatója

Szakál László esperes, a Remény főszerkesztő-helyettese

Szalai Katalin, az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtárának igazgatója

Szelestei Nagy László, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora

Török Csaba, az Esztergomi Hittudományi Főiskola oktatója

Megjelenik évente kétszer.

ISSN 1337-2491

Esztergom – Budapest

2016. május

A Szent Adalbert Képzési, Lelkiségi és Konferencia Központ

<http://www.szentadalbert.hu/magvarsion/>

megbízásából kiadja:

a Szent István Társulat, az Apostoli Szentszék Könyvkiadója

1053 Budapest, Veres Pálné utca 24.

www.szit.katolikus.hu

Felelős kiadó: Dr. Rózsa Huba alelnök

Felelős kiadóvezető: Farkas Olivér igazgató

Nyomdai előkészítés: Siklósi Péter

Nyomdai munkák: Megagalaxis Kft.

A 80 éves Käfer István tiszteletére

Szelestei N. László irodalomtörténész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora, az MTA–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport vezetője
 Tóth Sándor János nyelvész, a komáromi Selye János Egyetem Tanárképző Kar, Szlovák Nyelv és Irodalom Tanszékének vezetője
 Török József teológus, egyháztörténész, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem professzora
 Žilka, Tibor irodalomtudós, a Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem professzora

♦♦ TARTALOM

Käfer István szakmai életrajza.....	3
Gondolatok Käfer István születésnapján.....	5
DARVAS MÁTYÁS (ford.) Johannes Canaparius: Prágai Szent Adalbert püspök és vértanú élete – Vita Sancti Adalberti Pragensis episcopi et martyris.....	11
ERDŐ PÉTER Megjegyzések a házassági perek új szabályairól.....	33
LADISLAV KAČIČ Esterházy Imre zenészyűttese (1725–1745).....	59
KÄFER ISTVÁN Lexikonok békesszolgálati lehetősége. Magyar–szlovák jegyzetek Beke Margit kezükönyvéhez kitekintéssel a szlovák katolikus lexikonra VII.....	91
HALÁSZ IVÁN Vázlat az orosz államiság fejlődéséről és a hatalomgyakorlás formáiról.....	111
TÓTH SÁNDOR JÁNOS A szlovák–magyar világ nyelvi képeről Käfer István nyelvészeti munkássága kapcsán.....	123
KOVÁCS ESZTER Rumer Gergely olmtüzi rektori évei (1613–1618).....	135
PÁLFALVI LAJOS Az antipozitivista fordulat. Bruno Schulz és Bergson.....	141
MÉSZÁROS ANDOR A brünni Püspöki Szeminárium és a cseh és a szlovák nemzeti mozgalom kapcsolatai az 1830-as évek derekán.....	151
JONČEV ZSOLT A csehszlovák légios irodalom elfelejtett müvei.....	157
ADRIÁNYI GÁBOR Árpád-házi Szent Margit kanonizációja 1943-ban.....	167
TÖRÖK JÓZSEF Ostpolitik és Mindszenty bíboros.....	171
	249

♦♦♦ TÓTH SÁNDOR JÁNOS

A szlovák–magyar világ nyelvi képéről Käfer István nyelvészeti munkássága kapcsán*

A cikk célja Käfer István pályájának nyelvészeti vonatkozásain keresztül bemutatni a szlovák nyelv néhány magyar vonatkozását. Módszerünk: Käfer István munkásságát követve vázoljuk néhány szociolingvisztikai és filológiai téma szlovák–magyar vonatkozását. E tematikus keresztmetszet lehetőséget ad a további kutatás irányainak kijelölésére.

A szlovákságismeret és a magyarságismeret összetett, polihisztort kívánó határdiszciplinája, a hungaroszlavakológia irodalmi ágán kutatja Käfer István a magyarság képét a szlovák irodalomban és a szlovákság képét a magyar irodalomban. Azzal foglalkozik, ahogyan a két nemzet egymást látja, azzal, hogyan láttatják íróink, költőink a másik nemzetet. E kérdések megválaszolásában *több mint segédtudomány* szerepe van a nyelvészetnek.

Käfer tanár úr irodalomtörténész, komparatistikai, bibliográfusi, *filológiai munkássága elválaszthatatlan a nyelvtől*. Nem kifejezetten nyelvtudományos művei tele vannak nyelvi példákkal, átítatja őket a nyelvi jelenségek vizsgálata. Az irodalmi és szellemi kapcsolatok elemzésekor elengedhetetlennek tartja a *nyelv bizonyító erejét*.

Pályafutását az *alkalmazott nyelvészet* művelésével kezdte: *nyelvi lektorként, nyelvtanárként* dolgozott. Az élő kapcsolat a nyelvvel nagyon fontos, a nyelvtanítás egyben kontrasztív nyelvészeti tapasztalatokkal bír – így például a helyes szlovák kiejtés demonstrálásában. „Az idegen nyelv tanára (kivált, ha egyúttal magyar nyelvet is tanít) jól tudja, milyen idegen nyelvi tények, jelenségek csomópontjai okozzák a legkomolyabb nehézségeket a magyar anyanyelvű tanuló számára. Csakhogy egészen más dolog az idegen nyelv szemantikai hátterét általában egy le s fel hullámzó terepnek tekinteni, mint tudatosan ’szokványos’ és ’szupraszemantikus’ tartományokra osztani s így a grammatikát legalábbis két részre bontani, ahol (persze nem előadá-

* Elhangzott a Käfer István tiszteletére rendezett ünnepi konferencián (Budapest, 2015. június 5.). Az előadás szerkesztett változata.

sok formájában!) lényegesen mélyebben átgondolt erőfeszítések és gyakorlások révén lehet átvilágítani az anyanyelvi tudatállapot és az adott idegen nyelv 'szupraszemantikus' lényegi vázát."¹ Az az egyik legfőbb nehézség az idegen nyelv – magyar nyelv relációban, ami hiányzik a nyelvünk alapvető szerkezetéből. Szlovák–magyar viszonylatban erre példa a nyelvtani nem kategóriája. „Általában a folyamatosság-befejezettség kategóriája a szláv nyelvekben állandóan próbára teszi a magyar nyelvi tudatot, az elemzési készséget.”² A lexikális szemantika szintjén pl. *drevo-strom, l'adová hala – jégcsarnok – zimný štadión – téli stadion, igevonzatok* stb.

1961-ben Käfer stilisztika-tankönyvet³ publikált a pozsonyi Pedagógiai Intézet hallgatói számára. A magyar irodalom keresztmetszetét tudja adni, stilisztikai példái antológiaként is szolgálnak egyben. Hogyan lehetett ezt keresztülvinni abban a korszakban, amikor magyar szöveggörnyezetben is *Bratislavát* kellett írni? A tankönyv elején a beszélt nyelvi stílust egy Gagarinról szóló párbeszéddel kezdi, ez elegendő a cenzoroknak, akik csak felületesen vizsgálták a kiadandó könyvet. A 12. oldal környékén Gagarin, majd jöhet a magyar irodalom. A szerző ráértett a cenzorok felületességére.

A stilisztika, mint az irodalom és a nyelvészet határtudománya művelése közben Käfer István rátapint a szlovák és a magyar nyelvművelés máig ható témájára: az ideális és a reális norma közötti határsávra: nem javasolja a szlovákból átvett szavak használatát: *agentúra, komisszió, kontrollál, kontrola, mechanizáció, rekreáció, katedra, fakulta, rezervál*.⁴ E szavak érdekessége, hogy latin eredetűek, a magyarban és a szlovákban is megtalálhatók, de más-más végződéssel és más stílusértékkel, nyelvhasználati gyakorisággal bírnak. A magyar nyelvújítás ezeket hazai szavakkal helyettesítette: *bizottság, üdülés, ellenőrzés, gépesítés, tanszék, kar, félretesz* stb. A szlovákiai magyar nyelvhasználatban azonban a mai napig élő elemek. Lanstyák István⁵ szociolingvisztikai módszerrel elemzi ezeket. Mára egy részük a Magyar értelmező kéziszótárba is bekerült mint a szlovákiai magyar nyelvhasználat eleme. Például:

<i>paciens : pacient</i>	'valamely orvos betege'
<i>abszolvens :</i>	'valamilyen oktatási intézmény (frissen) végzett
<i>abszolvent</i>	diákja'
<i>veget</i>	'semmittevés'
<i>szkripta</i>	'sokszorosított egyetemi, főiskolai jegyzet'
<i>prodékán</i>	'dékánhelyettes'

¹ HEGEDŰS József, *Nyelvi világgép – magyar nyelv – idegen nyelv*, in *Magyar Nyelv* XCVI (2000) 2. sz. 129–139.

² KÄFER István, *Dona nobis pacem. Magyar–szlovák kérdések* (Piliscsaba 2005) 25.

³ KÄFER István, *Stilisztika a Pedagógiai Intézet hallgatói részére* (Bratislava 1961).

<i>akadémiai szenátus</i>	'dékáni, kari vagy rektori tanács'
<i>bakalár</i>	'három tanévig tartó főiskolai képzésben részesült, főiskolai végzettségű személy'
<i>invalidba tesz</i>	'leszázalékol'
<i>rekreációs futás</i>	'kocogás'
<i>rekreációs központ</i>	'üdülőközpont' ⁶

Szintén szlovákiai „koloritot” kölcsönöznek azok az 1920, de leginkább 1945 utáni fogalmak, melyek a magyarországi köznyelvben belső keletkezésűek, míg a szlovákiai magyar nyelvhasználat a szlovák nyelvből kölcsönzi őket:

<i>treszka</i>	'tőkehal, ill. ebből készült majonézes saláta'
<i>jogurt</i>	'joghurt'
<i>párki</i>	'virsl'
<i>horcsica</i>	'mustár'
<i>ticsinki</i>	'ropi'
<i>alobal</i>	'alufólia'
<i>bandaszka</i>	'benzin, olaj szállítására használt marmonkanna; víz szállítására használt műanyag kanna'
<i>motorka</i>	'motorkerékpár'
<i>kolok</i>	'okmánybélyeg, illetékbélyeg'
<i>výmer</i>	'fizetési meghagyás'
<i>výpis</i>	'(számla)kivonat' ⁷
<i>haszák</i>	'állítható csavarkulcs'
<i>izolacska</i>	'szigetelőszalag'
<i>karbofréza</i>	'elektromos vasvágó fűrész'
<i>gumicska</i>	'(haj)gumi'
<i>kulma, kulmi</i>	'elektromos hajsütő vas'
<i>logyicski</i>	'körömcipő'
<i>tyapki</i>	'titokzokni'
<i>maszkács</i>	'katonai terepruha'
<i>báger</i>	'kanalas markoló'

Használatuk jelentéstani háttérét így elemzi Lanstyák (nyelvművelési szempontokat félretéve, pusztán a miértekre válaszolva):

⁴ KÁFER 1961, 34.

⁵ LANSTYÁK István, *Nyelvből nyelvbe* (Pozsony 2006).

⁶ Uo. 61.

⁷ Uo. 71-72.

A „*zsuvi* ’rágó(gumi)’ vagy a *bordel* ’kupi’ általánosan ismert szavak a magyar nyelv szlovákiai változataiban, éppúgy, mint mondjuk a *sustyáki*, *sustyák* ’vízhatlan, vékony ruhaanyag, ill. belőle készült, főként sportolásra használt ruha’ vagy a *treszka* ’tőkehal, ill. ebből készült majonézes saláta’. Ez utóbbiak pozíciója mégis erősebb, mint az előbbieké, mivel a beszélők általában nem ismerik a *treszka* közmagyar megfelelőjét, a *tőkehalat*, a *sustyáki*, *sustyák* szónak pedig nincs is igazán jó magyarországi megfelelője; talán a *susogós* tekinthető ilyennek. Ezzel szemben a *zsuvi* (és a ritkább, jelöltebb *zsuvacska*) mellett a *rágó* is használatos, a *bordel* esetében pedig egy egész közmagyar szinonimasor áll a beszélők rendelkezésére (*kupi*, *rendetlenség*, *felfordulás*, *rumli*, *disznóól*, *szemétdomb* stb.).⁸

A „*dezert* ’egy doboz bonbon’”: a szó a magyar köznyelvi *desszert* szóval áll közeli rokonságban, mégsem építhető be annak szócikkébe, mivel a szlovákiai magyar nyelvváltozatokban a *desszert* más, pontosabban: szűkebb jelentésben használatos, épp azért, mert a szlk. *dezert* átvétele lehetőséget nyújtott a két szó közötti funkcionális elkülönülésre. Az szlovákiai magyar *dezert* a gyárilag készített konkrét édességfajtának, a bonbonnak főleg egy doboz bonbonnak – a neve.”⁹

E *kevert nyelv irodalmi ábrázolását* is kutatta Käfer István. Ballek esetében ez a pidzsin eszközként szolgál Dél-Szlovákia kétnyelvű közegének ábrázolásához. Käfer az alábbi szöszedetet idézi Ballek *A Segéd* c. regényéből. A nyelvek keveredésének ez irodalmi példáját párhuzamba állítjuk annak mai megfelelőivel Lanstyák István gyűjtéséből.

„and’aláš, anyuci, apikám, azapát, baj, barátočkám, basorkánoš, bizoňištem[!], bordelaňucika, boročka, borotva, bugriš, čalovať, čavargovať, čehék, čendör, cigoš, doháň, elintizovať, ember, eredj, ész, falat, farkaškuťuš, fasa, fasinger, fáškamra, fasolás, feštirka, fiam, financ, fitis, fodrás, fölvidék, fröč, gazember, három, hát, határ, haver, henteš, hokerlík, hókus-pókus, hókus-pókusovat, hűješig, inašik, ištenbizoň, ištenem, ištenke, izé, kakaš, kaňar, kár, karácon-fáčka, káronkodoval[!], kendő, kerestláňka, kišasonka, kopasa, kórház, kórmáň, kőňörgovať, kredenc, kristušát, kriztuška, kunčaft, kurvaház, ládička, lórom-fórom, lélek, mafla, majd, marha, matrózková blúzka, meghal, mehanikuš, meňečke, meňország, meše, mičoda, móreš, mozi, mulatovanie, mulatovať, nem, Németi, neonősulovať, ninč, nyilašov, ördög baba, ovoda, ördög, Palikám, papá [pápa, pápež], papočka, paranč, parastok, pašaš, pišať, prefutovať, rend, rendešne, röktön, sar, sentišten, šicc, šlus, somséd, štrand, szóval, takňoši, teher, tinta, tip-top, tojáše, tolonház[!], tót, utca, úr, üzlet, vačora, vároš, vic, világoš, virág, žák, zazörgovať...

⁸ Uo. 62.

⁹ Uo. 90-91.

Negatív maga a szóanyag nagyobb része, különösen szlovák környezetben az, s igen sok a magyarban is idegen szó és kifejezés. Ballek általában szlovák írással, fonetikusan jelöli a magyar és a ’magyar’ szavakat, kifejezéseket, összefüggőbb szövegeit pedig rendszerint megmagyarázza szlovák ismétléssel. (...)

Nem Ballek az első, aki keverék nyelvvel jellemez. A híres ’Hej, mikor én kuruc voltam’-tól *A segédig* többek között olyan írók kísérleteznek ezzel, mint Jókai Mór, Mikszáth Kálmán vagy Svetozár Hurban Vajanský. (...) E nyelvi jelenségeken gondolkozva óhatatlanul felmerül bennem az emlegetett mikrovilág kérdése. Hiszen ki érti, ki értheti Balleknek ezt a nyelvi rétegét azon a világon kívül? Más kérdés, hogy érti-e ott a szlovák olvasó, s egyáltalán visszaadható-e magyarul?”¹⁰

Ha a *fordító* kétnyelvű környezetben él, ez bizony kihívást jelent. Käfer István másik alkalmazott nyelvészeti működési területe a fordítás. A műfordítások kultúraközvetítő szerepe és a megfelelő fordítási mód megtalálása egyben Karol Wlachovskýval kötött barátságának szakmai háttere.

Nyelvészeti érdeklődésű diákjait arra buzdítja Käfer tanár úr, találják meg – elsősorban a nyelvtörténetben – azokat az információkat, amelyek nem kerültek be a köztudatba, elhallgatták őket vagy átsiklottak felettük a szlovákisták, így például Pázmány és a nyugatszlovák jezsuita nyelvvaltozat szerepét a szlovák irodalmi nyelv kialakulásában. Vagy azt, hogy „az István- és László-legendák, Anonymus, Kézai és a többiek nélkül nincs szlovák irodalomtörténet, a Halotti beszéd szláv elemei nélkül nincs szlovák nyelvtörténet, sőt becses nyelvemlékünk analógiát is kínál néptársunknak: ha volt magyar fordítása a temetés latin szertartásának, kellett lennie szlávnak is.”¹¹ „Bél Mátyásról szívesen elfelejtetik, miképpen elemezte, dicsőítette és méltatta az evangélikus szlovákok csehszláv nyelvét.”¹²

„Az első igazán szlovák nyelvemlék Bak Gáspár nevéhez fűződik. Mátyás király katonája volt, s az Igazságos a szepesi prépostsággal jutalmazta. Hét évig tanult Itáliában, pappá szentelték, hazatért, felszentelte a szepesi székes-egyházat. A hívek könyörgésében imádkoztak Mátyás királyért, s a nagyprépost hálásan emlékezett hívei áldozatkészségére, amivel tanulmányait támogatták. Mindezt maga írta le egy pergamendarabra hibásan azon a nyelven, amit hívei használtak, de maga nem értett. Ezt a tulajdonképpen ’puskát’ a szlovák nyelvészek egy szepességi szász szláv próbálkozásnak minősítették. Aztán jó két évtizeddel ezelőtt ugyancsak szlovák nyelvészek derítették ki az igazságot. Az első nyomtatott szlovák szöveg is egyházi használatra íródott.

¹⁰ KÄFER 2005, 261–262.

¹¹ Uo. 26.

¹² Uo. 21.

Az esztergomi rituálé 1625-ös kiadásában megjelent szlovák népnyelven a keresztelezés, az esketés, a temetés szertartása. A szlovák nyelvhasználatot Pázmány Péter szorgalmazta, mert a szlovákok írott nyelve a cseh protestáns králicei biblia nyelve lett. A katolikus írás közel fél évszázadon át a szlovák népnelvből táplálkozott, az evangélikusok ugyanakkor a biblikus cseh többékevésbé szlovákosított változatait használták. A nyelvi megosztottság sok elmentmondás forrása volt a XVIII–XIX. század fordulóján kialakuló szlovák nemzeti tudatban, amelynek vége az evangélikusok cseh kötődése, a katolikusok szeparatizmusa lett. Ebben rejlik a szlovák nemzetté válás belső, általunk nem ismert feszültsége. (...). 1843-ban Ján Hollý katolikus papköltő nyomórúdos plébániáján egy kicsiny faluban megegyeztek a katolikus és az evangélikus írástudók, legnagyobbbrészt papok, hogy ezentúl mindkét fél a közép-szlovák nyelvjárás alapján kidolgozott egységes irodalmi nyelvet használja.”¹³

E nyelvtörténeti tudás alapja az, hogy *bibliográfusként* számtalan régi nyomtatványt elemzett (vagy fejtette meg a kiadás helyét, pl.: „v Žiline”). Az RMNY szerkesztése és a nagyszombati Egyetemi Nyomda anyagának feldolgozása egyben Käfer nyelvészeti, nyelvtörténeti megállapításainak alapjául szolgálnak:

„A XVII. század derekára ugyanis a *bibličtina* elavulttá vált, és már akadályozta a szlovák nyelv természetes fejlődését, ezért Pázmány azt a nyelvet választotta szlovák munkatársaival a szlovákság visszatérítésének eszközeként, amely megfelelőbb a paisi meghatározás követelményeinek – a Nagyszombat környéki nyugatszlovák nyelvjárást. Evvel a köznép által is használt dialektussal tudatosan szlovákosították a bibličtinát, aminek eredményeképp létrejött az első szlováknak mondható irodalmi nyelv, a jezsuita-szlovák, mai szóhasználattal a ’nyugatszlovák kulturális nyelv’. Ezt a folyamatot jelentős mértékben gyorsította az is, hogy a katolikusok nem láttak vallási-nyelvi tradíciót a bibličtinában, sőt az számukra éppen az ellenséggel, az evangélikussal volt egyenlő.”¹⁴

A *„jezsuita-szlovák nyelv* szlovák jellegét főként vallási eredők – a Králicei Biblia nyelvétől való elszakadás, amelyben a katolikusok nem láttak vallási-nyelvi tradíciót – és az ellenreformáció, sokszor magának Pázmánynak a nyelvvel kapcsolatos álláspontja és intézkedései adják.”¹⁵

A jezsuita-szlovák nyelv kisebb hangsúlyt kap a fővonali, egymást ismétlő szlovák nyelvtörténetekben, mint Käfer István nyelvészeti munkásságában. 16–17. századi nyomtatványokon gyakran előfordul a *„cseh avagy szlovák”*

¹³ Uo. 74-75.

¹⁴ Uo. 146.

¹⁵ Uo. 148.

kifejezés; 2014 októberében egy prágai konferencián szlovákul beszélni próbáló cseh kolléga pedig így fogalmazott: „*Takým jazykom o ktorom si myslým, že je slovenčina.*” Käfer István rendszeresen rávilágít a *szlovák–cseh nyelvi vajúdnásra*, egyszersmind megtermékenyítésre. A magyaroknak nincs közele, érthető nyelvrokonuk, a szlovákok méríteni tudtak a csehből, annak ellenére, hogy Magyarhonban éltek.

A piliscsabai tanszék körszobájában sok barátságos beszélgetés zajlott, Käfer István ilyenkor ötleteket adott, *inspirálta a vendégül vagy előadóként meghívott nyelvészeket is*, (nem csak az irodalmárokat és nem csak a szlovákokat). A Piliscsabára „beszervezett” szlovák nyelvészek közül kiemelhetjük Juraj Dolník, Juraj Furdík, Milan Majtán, Žilka Tibor professzorok nevét.

Dolník az előző Käfer-jubileum alkalmából kiadott, *A Duna vallomása*¹⁶ c. kötet lapjain írt arról a jelenségről, hogy a cseh nyelv identifikációs, önazonossági szempontból volt fontos a szlovák nyelv fejlődése során, méríteni lehetett belőle, egyszersmind elhatárolódni tőle. A magyartól, mivel nagyban különbözik a szlováktól, elhatárolódni nem kellett, az a tény azonban, hogy a szlovák nyelvjárások Magyarhon északi és északnyugati határa által leválasztódtak a többi nyugati-szláv nyelvről, megerősítette a szlovák különállóságot. Dolník csak 2010-ben¹⁷ mondja ki a szlovákul is, hogy a szlovák nyelv létrejöttében milyen szerepe volt ilyen formán a magyarnak és a csehnek. Tehát nem csak diákjaira, tudóstársaira is nagy hatással van.

A különböző nemzetek tudománya képtelen a kölcsönös megértésre, ha nem egy *terminológiai* síkon mozog, vagy legalább nem ismeri egymás fogalmi világát. A Krošláková–Pongó féle nyelvészeti terminológiai szótár,¹⁸ majd a terminológiai konferencia kötete,¹⁹ állandó konzultációk fejezik ki Käfer István törekvését a konnotációktól mentes, semleges és nem kódosító terminusok használatára. A *slovenský, slovanský, staroslovienský, bibličtina, biblická čeština, uhorská čeština, slovakizovaná čeština* és hasonló, könnyen összemosható vagy nehezen elhatárolható fogalmak és azok értelmezése elengedhetetlen mind a szlovák, mind a magyar tudományosságban. E terminológiai téma egyetemi oktatási segédletként is megjelent Komáromban.²⁰

Bartók szlovák nyelvtudásáról írott tanulmányában az alábbi nyelvjárási és motivációs szempontból is érdekes lexikai elemeket gyűjti ki, további elemzésüket, csoportosításukat mintegy *feladatul adva a nyelvészek számára*: „*dadia – dajú, dochodit’ – elfogy, lebetegszik, driou (driv) – előbb, ezelőtt, frčke – fricska, (...) ľadvia – lágyék, kýt (kyta, kytká) – köteg, kytlu*

¹⁶ DOLNÍK, Juraj, *A szlovák nyelv cseh és magyar vonatkozásai*, in *A Duna vallomása. Tanulmányok Käfer István hetvenedik születésnapjára* (Piliscsaba 2006) 57–77.

¹⁷ ORGOŇOVÁ, Oľga – DOLNÍK, Juraj, *Používanie jazyka* (Bratislava 2010).

¹⁸ KROŠLÁKOVÁ, Ema – PONGÓ, István – TELEKIOVÁ, Helena, *Slovensko-maďarský a maďarsko-slo-*

– Kittel, lievča – löcs, mozole – kérges bőr, mumák – tökfilkó, nekáranú – fenyítetlen, neodbudne – kevesbedik, nešpor – uzsonna, nešpory – vecsernye, odbyvat – végez, odrazit – visszaüt, útjából, ometlom – házi seprő, páchat’ – elkövet, tesz, párat – fölfejt, tollat foszt, pehavu – szeplős, podperit’ – felbokrétáz, pomyje – moslék, pristat – beleegyezik, megnyugszik, rezko – gyorsan, ropúch – ragyas, rozjímou – elméjében forgat, siný – kékes, fenyő.”²¹ E lexémák Bartók jegyzeteiből kerültek elő, népdalgyűjtés közben írta össze a nyelvjárási és kontaktusjelenségeket, illetve jelentésbeli sajátosságokat. A népdalgyűjtés tehát szociolingvisztikai hozadékkal is járt.

Végezetül a Käfer tanár úr által kijelölt nyelvészeti kutatási területekből kiemelnék néhányat, ezeken az ösvényeken el lehet indulni:

1. SZLOVÁK–MAGYAR NYELVI VILÁGKÉP

A hungaroszlovakológia és a szlovakohungarológia a két kultúra kölcsönhatásait vizsgálja, az egymásnak átadott irodalmi, szellemi, nyelvi elemekkel együtt. A käferi irodalmi párhuzamoknak, összevetéseknek megvan a nyelvi, nyelvtudományos párja is.

Humboldt a nyelv által jellemezte a nemzetek lelkét, a nyelvet a gondolkodásmód kifejeződésének tartotta. Ha két nemzet a valóság ugyanazon jelenségét más logikával fejezi ki, az gondolkodásbeli eltérést jelent, ha a kifejezésmód azonos vagy hasonlóságokat mutat, az a vizsgált nyelvek és nemzetek konvergenciájának jele: „A Humboldt-féle gondolatokat az ún. neohumboldtianusok fejlesztették tovább, akik főként nyelvi szemantikával foglalkoztak az ún. tartalom grammatikájának a keretében. Weisgerber, aki ennek az irányzatnak a fő képviselője volt, azt vallotta, hogy az a tény, hogy a nyelv meghatározott szókinccsel és szintaxissal rendelkezik, azt jelenti, hogy a világ tagolódása tükröződik benne, amely semmiképpen sem a tárgyokban, hanem a nyelvben létezik. Szerinte minden nyelvi közösséget az anyanyelvben rögzült világról szóló közös kép alkot, amelyet kizárólag a nyelvi struktúrák, pontosabban, a nyelvi tartalom struktúrái tartalmaznak, amelyek mint a gondolkodás tárgyai rendezik és rendszerezik a külső világot, és továbbítják róla az álta-

venský slovník jazykovedných termínov (Nitra 1999).

¹⁹ ÁBRAHÁM Barna (szerk.), *Maďarsko-slovenské terminologické otázky* (Pilišska Čaba-Ostrihom 2008).

²⁰ TÓTH Sándor János, *Jazykovedné pojmoslovie slovensko-maďarské* (Komárno 2015).

lánosított tudást. Tehát a nyelv tükrözi a beszélők tapasztalatait, a világ minősítését és értelmezését.”²²

„Az *etnolingvisztika* tárgya a nyelv és a kultúra közötti összefüggéseknek, valamint a valóság ember általi észlelése módjainak a kutatása. Az ún. Sapir-Whorf hipotézis szerint a nyelvtípus annak a kultúrának típusától függ, amelyben a nyelv keletkezett, de a kultúra típusa összefügg a nyelvtípussal is, amelyben kifejlődött és funkcionál. Ebből a hipotézisből a nyelvi relativizmus ma már általánosan elfogadott elve következik. Whorf szerint a nyelv nemcsak kommunikációs eszköz, hanem meghatározott világképet is tartalmaz, mivel az ember gondolatvilága szoros kapcsolatban áll a nyelv struktúrájával.”²³

„Akár hiszünk a nyelvi relativizmusban, a ’nyelvi világképben’, akár nem, az idegen nyelvvel való szembesülés rádöbbenhet arra, hogy csakugyan létezik valami – korábban a nyelv meghatározatlan ’szellemének’ tekintett – ismeretlen birodalom, amelyben, noha jószerivel ugyanolyan tárgyi és referenciális dolgok léteznek (keves vagy sok kivételtől eltekintve), mint az anyanyelvi tudatunk tartományaiban, ám mások az ’elnevezések’; az elnevezések tartalma és meghatározott rendbe fűzése (a kiejtésről, hangsúlyról most nem is beszélve). Mindez arra utal, hogy a nyelvekben egy ősrégen kialakult kezdetleges tudomány alapvonalával, a grammatikával találkozunk, vagyis a világ sokféle jelenségét osztályozó hajdani logikával.”²⁴

Az idézett elméleti háttér megalapozza a szlovák és a magyar nyelv strukturális összevetésének etnolingvisztikai hátterét, mely a nyelvi gondolkodásmód párhuzamain és különbségein nyugszik.

2. SZLOVÁK–MAGYAR PÁRHUZAMOS NYELVTÖRTÉNET

Käfer István kezébe veszi a forrásokat, amelyeket kevesek olvasnak. Ceruzával aláhúzott sorok tarkítják kézikönyvtára köteteit. A käferológia egyik célja a szlovák irodalomtudomány megtisztítása a hagyományozódó másodlagos információktól. Amit az apróbetűs irodalomtörténetben el lehet végezni, azt a nyelvtörténetben is meg lehet tenni: a közös dolgok, párhuzamok hangsúlyozása, visszanyúlás a forrásokhoz.

²¹ KÄFER 2005, 137.

²² BAŃCZEROWSKI, Janusz, *A világ nyelvi képe mint a szemantikai kutatások tárgya*, in *Magyar Nyelv* 95 (1999) 188–195.

²³ Uo.

3. A KÉTNYELVŰSÉG SZOCIOLINGVISZTIKAI ÉS SZÉPIRODALMI FELDOLGOZÁSA

Vessük össze Ballek szövegét²⁵ Lanstyák gyűjtésével!

Ballek: „Dočista mu ho prederavilo, ale on nič nevraavel, a tak za pár čias mohol celý svoj vercajg hodiť kuťušovi, hát, aby ste rozumeli.” (31) – „Už som sa, hát prosím ich pekne, milostpanie, strachoval, že ani neprídete ... reku, Volent, načo si ty, apikám, s mešterkom pripravili fajn mäsko. ... Hát, neviem, barátom, ved', vieš, že teraz sa majú milostpanie lepšie v posteli... ved' vidíte... vzal som borotvu, a keď prišiel mešter, že ste tu, že treba otvárať obchod, až som nebanoval za duchnou... a tak som začal behať za gaťami ako jeden maďarský človek po kukurici...” (56-57) – „Mešterko, mičoda dobrý vačora sa mi dnes podarila!” (121) – „...chlap môže byť veľký dókes na všetko, ale pri remesle musí byť fasa chlap, veľký ember, mešter, ako vravíme, lebo potom mu ani pánbožko neodpustí nič.” (123) – „Viete, že ten pašáš ktorým robíte kšefty, raz do saru stúpil.” (125) – „Kto, Mešterko, pán Riečan. ... Už viac ráz s tým začal, že prečo sa neonôšulujem ... neožením, že čo si vraj nenájdem voľajakú meňecku... hát, ako sa to vraví? Nevestu, hej, nevestu.” (210) – „Dobre haver, že idete, fiam, dohánu už nieto.” (215)

Lanstyák adatközlői: „És most januártó óriási változások fognak történni úgyhogy sok *firma* akinek vót *jednoduché účtovníctvo* át fog kellelni hogy váltson a *podvojnára*.”²⁶ „És akkor fő is játszottuk most is mögvan a *nahrávka*.”²⁷ „És ha má van egy ilyen alkalmazott akkor má ottan rengeteg *výkaz*-t kell csinálni (...) *dohodá*-kot *prehľad*-okot amit a *daňový úrad*-ra kell (...) mindehová kell küdeni (...) úgyhogy mese nincs.”²⁸ „Akkor mikor megsütöttük a ő ezeket a *srdiečka*-kot félretesszük és a darabokbul (...) amik kimaradtak (...) *drobky*-k (...) azokat összegyűrjük (...) kisodorjuk (...) és beletesszük a sütőbe.”²⁹ „Nagyon jó volt (...) mindenki *chváli*-lta őt. Teszek bele *čierne koren timer mleté* (...) *vegetu* (...) *biele koren timer trošku* (...) *sol'* (...) no és osztán a *pokrievka* alatt Ő *dusí*-llom úgyhogy no +//. Hogyan is mondják Ő dinsztölöm.”³⁰ „*Tak* mai mai világba vagy v *dnešnej dobe* igen nehéz (...) valamivel foglalkozni (...) mindegy a (...) v *Čechách je to* vagy (...) *tu na* (...)

²⁴ HEGEDŰS 129-139.

²⁵ Zárójelben a regény megfelelő oldalszámai KÄFER 2005 alapján.

²⁶ LANSTYÁK 114.

²⁷ Uo. 115.

*Slovensku.*²⁸ „Haýt mink °próbálkoztunk hogy *polovičný* vagy *študent-ský listok* kirtünk.”²⁹ „Kiskorom óta két nyelvet tudok és nem °okoz problémát ŐÖ (...) *dorozumiet’ sa* magyarul is meg itt-ott szlovákú is. Mink (...) *lyžovať* (...) járunk (...) vaty ő (...) moziba megyünk (...) de azt nem (...) nagyon oft *často*. *Proste* hogy még van bőr a képin kimönni oda és még a gyerököknek *proste* éneküni *Tichú noc*.”³⁰ „És akkor *roz-
valkáme* (...) harmadik napra (...) *rozvalkáme* olyan három-négy centi +//. Miliméterre. Olvasni, az *nehrozí*. Há haverokkal (...) egyik have-
romnak van ő chatá-jo ő fönt a *Mýto pod Ďumbierom* és oda szoktunk járni mindig ő síelni.”³¹ „Elsőre mentem *Prírodovedecká fakulta* hmmm (...) haýt Pozsonyba.”³²

Az összehasonlított műfajok különböznek: Lanstyák hangfelvételt rögzített és írt át, míg Ballek esetében szépirodalmi feldolgozásról beszélhetünk, de a nyelvek kölcsönhatása tetten érhető mindkét esetben. Míg Balleknál a magyar (és részben a német) nyelv hat a szlovákra Szlovákia déli területein, a 20. század végén ez fordítva van. Párhuzam azonban az aktualizált, neologizmusnak számító, vagy stílust befolyásoló szókinsz idegensége, mely a szlovák–magyar nyelvhatár sajátos világába helyezi az olvasót.

²⁸ Uo. 119.

²⁹ Uo. 120.

³⁰ Uo. 122.

³¹ Uo. 127.

³² Uo. 128.

³³ Uo. 130.

³⁴ Uo. 135.

³⁵ Uo. 139.